

FELSEFENİN DOĞASI
FELSEFİ DÜŞÜNMEYE GİRİŞ

MORITZ SCHLICK

ÇEVİREN
ÖMER FAİK ANLI

MORITZ SCHLICK

Milliyetçi ve muhafazakâr zengin bir Prusyalı ailenin çocuğu olarak Berlin’de dünyaya geldi (1882). Heidelberg ve Lozan üniversitelerinde öğrenim gördü. Berlin Üniversitesinde Planck’ın gözetiminde fizik üzerine doktora tezini tamamladı (1904). Göttingen’de *privatdozent* olarak bir yıl geçirdikten sonra Zürih’te felsefe okumaya yöneldi. Blanche Hardy ile evlendi (1907). Modern mantık üzerine Rostock Üniversitesindeki habilitasyon tezi yayımlandı (1910). Henüz çok yeni bir konu olan Einstein’ın özel görelilik teorisi hakkında yayınlar yapması onu öne çıkardı (1915). Rostock ve Kiel’deki erken dönem görevlendirmelerin ardından, daha önce Boltzmann ve Mach tarafından yönetilen Viyana Üniversitesi Doğa Felsefesi kürsüsüne geçti (1922). Viyana’da, düzenli olarak bir araya gelen bir grup bilim insanı ve filozofa liderlik etmesi için davet edildi. Üyeleri arasında Hahn, Carnap, Feigl, Gödel, Neurath, Waismann (ve misafir olarak Wittgenstein) vardı ve daha çok Viyana Çevresi olarak tanındılar. 1918 ile 1925 yılları arasında başkanlığı *Genel Bilgi Teorisi* üzerine çalıştı. Nazizmin yükselişiyile, Viyana Çevresi üyelerinin çoğu ABD ve Birleşik Krallık’a gitti. Ancak Schlick, Viyana Üniversitesinde kaldı. Eski bir öğrencisi olan Johann Nelböck tarafından üniversitenin merdivenlerinde vurularak öldürüldü (1936).

Başlıca eserleri: *Lebensweisheit. Versuch einer Glückseligkeitslehre* (1908), *Raum und Zeit in der gegenwärtigen Physik* (1917), *Allgemeine Erkenntnislehre* (1918), *Fragen der Ethik* (1930), *Die Probleme der Philosophie in ihrem Zusammenhang* (1986), *Moritz Schlick Gesamtausgabe* (2006)

ÖMER FAİK ANLI

Ankara’da doğdu (1980). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünden mezun oldu (2006). Yüksek lisans ve doktora derecelerini yine Felsefe alanında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden sırasıyla Sistemantik Felsefe ve Mantık Tezli Yüksek Lisans Programından (2008) ve Bilim Tarihi Doktora Programından (2013) aldı. Doktora öğrenimi sırasında Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yaptı (2009-2014). 2014 yılından bu yana Ankara Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Başlıca eserleri: *Bilim Savaşları/Modern Bilim İmgesinin Dönüşümü* (2016), *Epistemolojik Bir Tartışma: Pozitivist Olmak ya da Olmamak/Hasan-Âli Yücel ve Nusret Hızır’ın Epistemolojik Düşünceleri* (2020).

İÇİNDEKİLER

Giriş:	13
MORITZ SCHLICK KİMDİ? FRIEDRICH WAISMANN	
BİRİNCİ KISIM	40
FELSEFENİN DOĞASI	
I	
FELSEFENİN GELECEĞİ I	40
2	
FELSEFENİN GELECEĞİ 2	46
3	
CEVAPLANAMAZ SORULAR	64
4	
YENİ BİR DENEYİM FELSEFESİ	70
5	
VİYANA ÇEVRESİ VE GELENEKSEL FELSEFE	86
6	
FELSEFEDE DÖNÜM NOKTASI	95
7	
DENEYİM, BİLİŞ VE METAFİZİK	103
8	
HAYATIN ANLAMI ÜZERİNE	120

İKİNCİ KISIM	
BİÇİM VE İÇERİK; FELSEFİ DÜŞÜNMEYE GİRİŞ	143
1	
İFADENİN DOĞASI	143
2	
BİLGİNİN DOĞASI	178
3	
BİLGİNİN GEÇERLİLİĞİ	216
DİZİN	
	252

EDİTÖRÜN NOTU

Elinizdeki kitap, Moritz Schlick'in son dönem düşüncesine ait makale ve derslerinden oluşmaktadır. *Gesammelte Aufsätze 1926-1936* ve Henk L. Mulder ve Barbara F. B. van de Velde-Schlick tarafından yayıma hazırlanan *Moritz Schlick Philosophical Papers (1925-1936)* eserinden seçkiler barındırmaktadır. Moritz Schlick Kitaplığını oluştururken tarihsel bir kronolojiden ise tematik bir sunuşun daha doğru olacağını düşündük. Bu nedenle üç ciltten oluşacak kitaplığın bu ilk kitabını, epistemoloji makalelerini içeren *Bilginin Doğası/Zihin ve Evren* ile müstakil bir yapıt olan *Eylemin Doğası/Etik Problemler* çalışmaları izleyecektir.

Felsefenin Doğası adının da işaret ettiği üzere, bu kitap 'felsefenin neliği' ve "Felsefe sorusu nedir?"i temel alan makalelerden oluşmaktadır. Bunların seçimi de, Schlick ve Analitik düşünceyle ilk kez tanışacak okur göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Aynı zamanda felsefenin tüm alanlarına dair Schlick düşüncesine bütüncül bir giriş olması amacıyla, diğerlerine nispeten daha kapsamlı olan, etik ve metafizik üzerine birkaç çalışmasına da yer verilmiştir.

Çeviriyi kabul ederek vakit ayıran ve derleme konusunda önerilerini sunan değerli hocam Ömer Faik Anlı'ya teşekkür ederim.

EBUBEKİR DEMİR

2023

GİRİŞ: MORITZ SCHLICK KİMDİ?*

FRIEDRICH WAISMANN

İlerleyen sayfalardaki makaleler, sizlere, Schlick'in felsefi düşüncesinin son yıllarının hasadını sunuyor. Tüm eserlerinde olduğu gibi bunlarda da içsel bir dinamizm, daha derin ve daha somut içgörülere doğru bir ilerleme görülebilir, ki bu da Schlick için ender olmayan bir şekilde hâlihazırda ulaşılmış sonuçların terk edilmesine yol açar. Hayrete değer olsa da, yaşayan bir ruhun gelişimindeki aşamalardan başka bir şey olmayan bu çelişkiler, bu derlemenin başına bu giriş sözcüklerinin eklenmesini haklı çıkarabilir. Schlick'in son dönemindeki gelişimi, kariyerinin bu noktaya kadarki içsel motifleri ve dışsal saikler bilinmeden anlaşılabilir.

Friedrich Albert Moritz Schlick, 14 Nisan 1882'de bir fabrika sahibi Albert Schlick'in oğlu olarak Berlin'de doğdu. Eğitimini Berlin'deki Luisenstädtisches Realgymnasium'da aldı ve 1900'de yeterlilik belgesiyle tamamladı. Gerçekten de ona matematik ve fiziğin entelektüel dünyasını açan öğretmenlerinden biriyle yaptığı konuşmalar, onda daha derin bir ilgiyi ilk kez orada uyandırdı. Bu konuşmaların geride bıraktığı etkinin ne kadar derin olduğunu, daha sonra makaleleri arasında rastladığımız bir notta, o konuşmalar sırasında omurgasından aşağı inen 'bilgi ürpertileri'nden söz edişinden anlıyoruz. Heidelberg, Lozan ve Berlin'deki derslere katılarak,

* 'Vorwort', in Moritz Schlick, *Gesammelte Aufsätze 1926-1936*, Wien 1938, pp. VIIXXXL Moritz Schlick anısına Viyana Üniversitesi Felsefe Topluğunda Ekim 1936'da verilen bir konferansın gözden geçirilmiş versiyonu.

muhtemelen bu öğretmenin etkisi altında fizik çalışmalarına yöneldi. Max Planck gözetiminde ışık fiziği üzerine, ışığın homojen olmayan bir ortamdan geçişinde yansımanın sürekli olup olmadığı veya yalnızca ortamın optik özelliklerindeki değişimin süreksiz olması durumunda meydana gelip gelmediği gibi, şimdiye kadar çözülmemiş bir sorunun çok kapsamlı bir araştırması üzerine bir tezle mezun oldu.¹

Alan seçimi tesadüfi değildi. Açıklık ve kesinlik onun zihni için vazgeçilmez olduğundan, yalnızca tüm bilimlerin en peki niyle ve aynı şekilde gerçekliğin en evrensel ilkeleri hakkında bilgi sağlayan bir bilimle tatmin olabilirdi.

Doğa bilgisinin vazgeçilmez önemine derinden bağlı olduğundan, doğa yasalarının matematiksel yapısında açığa çıkan entelektüel güzellik ve uyuma yönelik çok canlı bir duyguya sahipti. Fakat zihni tarih dünyasına da açtı. İlk felsefi yazıları bile onun tarihsel anlayışına tanıklık eder. “Fizik bilmeyen herkes,” diye belirtiyor bir noktada, “kesinlikle düşüncede bir çocuktur –ama tarih bilmeyen herkes de öyle.”

Kariyerinin sonraki evrelerinde Schlick, Kiel ve ardından Viyana’daki kürsülere çağrılmadan evvel, önce Rostock’a öğretim görevlisi olarak atandı. Planck, Einstein ve Hilbert gibi kesin bilimin en seçkin temsilcileriyle kişisel ilişkileri vardı.

Bir filozof olarak Schlick’in çalışmaları, etik ve sanat eleştirisinden matematiğin felsefi problemlerine kadar alanın tüm yelpazesini kapsar. Bu konuda, kendisinden önceki Mach ve Boltzmann’dan esasen farklıdır. Bu düşünürler, sağlam başlangıç noktalarını pozitif bilimlerde buldular ve o andan itibaren felsefe alanında sadece tereddütlerle ilerlediler ve fazla da yol katetmediler. Boltzmann kendini sadece bir fizikçi olarak hissetti ve felsefi meselelerle gönülsüzce ilgilendi. Mach’ın çalışmaları, doğa bilimleriyle bağlantılı olarak başladı ve her zaman doğa bilimlerine çok yakın ilerledi. Bununla birlikte, Schlick’in başarisına bakarsak, onun en eski yazılarının (1908 [ve 1909]) etik

¹ *Über die Reflexion des Lichtes in einer inhomogenen Schicht*, Berlin 1904.

ve estetik alanındaki sorunları takip ettiğini biraz şaşkınlıkla fark ederiz.² Bunları geniş ölçüde mantıksal ve epistemolojik araştırmalar izler –örneğin hakikatin doğası ve doğa bilimi ile felsefede kavram oluşturma arasındaki sınırlara ilişkin araştırma gibi– ve ancak sonrasında (1915'te) kesin bilimle ilişkili temalara, görelilik ilkesiyle bağlantılı olarak uzay ve zamana ilişkin felsefi araştırmalarına döndüğünü görüyoruz. Psiko-fiziksel problem ve görünüş ile gerçeklik arasındaki ayrımın anlamı üzerine yapılan çalışmalarda olduğu gibi, genel felsefi sorular dizisi, takip eden yazılarda da devam eder. Schlick, felsefe üzerine yazdığı ilk kitabından on yedi yıl sonra, ancak 1925'te bir doğa felsefesi yazdı.³ Bu zihnin, felsefenin en belirsiz kısımlarından, etikten ve sanat teorisinden yola çıkarak, matematik ve fiziğin örneklediği pekin düşünce tarzıyla yavaş yavaş temas geçerek felsefi rotasını sürdürdüğünü görüyoruz.

Bu gelişim rotası bir tesadüf değildir. Bu rota, bize, düşüncesinin temel karakterini, temellere inşi, her zamankinden daha temel konuların aranmasını göstermektedir. Daha derin içgörülere ulaşmak için önce bir dizi aşamadan geçmek ve bu şekilde sürekli bir arınma, kusurlu formülasyonlardan sıyrılma, gerçek ve temel içeriğin parçalara ayrılması olarak tanımlanabilecek bir süreç onun görüşlerindeki değişiklikleri açıklar. Schlick, ayrıntılı araştırma konusunda kesin bir bilgiye sahip olmasına ve onunla sürekli temas hâlinde olmasına rağmen, özel problemler ve yöntemlerle meşgul olmaktan da çekinmedi. Sembolik mantığın yöntemi bile, değerini kabul ve takdir etmesine rağmen, onun için hiçbir zaman bir teknik olmadı. Daha ziyade, nerede kullanılırsa kullanılsın, onu yalnızca zaten ulaşılmış bir apaçıklık aşamasının belirtisi olarak gördü.

² *Lebensweisheit. Versuch einer Glückseligkeitslehre*, München 1908; 'Das Grundproblem der Asthetik in entwicklungsgeschichtlicher Beleuchtung', *Archiv für die gesamte Psychologie* 14 (1909) 102-132.

³ 'Naturphilosophie', in *Die Philosophie in ihren Einzelgebieten*, Lehrbuch der Philosophie II, edited by M. Dessoir, Berlin 1925, pp. 395-492.

Genel olarak, felsefesinin, bir soruya tam olarak uyarlanmış yaklaşımı bulmak için özel bir tür faaliyet, problemler karşısında zihinsel bir tutum, bir soruda neyin gerçekten sorunlu olduğunu anlama biçiminde karakterize edildiğini söylemek gerekir. Bu nedenle onun gücü, örneğin büyük İngiliz filozofu Bertrand Russell'ın *Principia Mathematica* eserinde ortaya koyduğu gibi, kapalı bir teori bütünü değildir. Esasen, Schlick'in açık, doğal bakışı, bir problemin yanlış anlatımlarının ötesini görebilme konusundaki sezgisel yeteneği ile, doğallığı ve sınır tanımazlığıyla son derece hassas ve duyarlı mantık duygusunun bir araya gelişinin onun sağlıklı muhakemesini oluşturduğunu söyleyebilirim; bu da onun karmaşık ve muğlak alanlara nüfuz etmesini, söylenmesi zor şeyleri ortaya çıkarmasını ve açık bir şekilde açıklamasını sağlayan şeydi.

Felsefi doktrini söz konusu olduğunda, büyük İngiliz de-neycileri Berkeley ve Hume'a yakın durur. Kuşkusuz ki bu, modern mantığın ruhuyla olgunlaşmış ve arıtılmış, tamamen farklı bir ampirizmdir. Yine de bu yazarların analitik ruhunun bir parçası onda yaşıyordu ve bu nedenle işaret edilmesi gereken ilk temel özellik, Schlick'in analitik bir yetenek ve dolayısıyla bir parçalayıcı ve bölücü olduğudur. Ancak bu, onun doğasını tüketmek anlamına gelmez. Schlick'te yalnızca keskin bir düşünür görenler, onunla yalnızca yüzeysel olarak tanışırlar ve karakterinin diğer yüzünün farkına varmazlar. Bazı denemelerinden ve günlüklerden görülebileceği gibi, içinde bir şair yaşıyordu; ama 'şair' kelimesini kullanırken aklımda daha başka bir şey var. Bununla demek istediğim, bu hayatın ender ve değerli saatlerine, sanki perdeler kalmış da göğe yükseliyormuşuz ve kendimizi evrenin yaşayan kalbine yakın hissediyormuşuz gibi görünen o aydınlanma anlarına karşı bir açıklığa sahip olduğunu kastediyorum. Bir konseri dinlerken ya da bir manzaraya bakarken, kendi deyimiyle, sonsuzluğun kapısı ona birdenbire açılabilirdi. Bu anlarda hayatın yüce anlamını gördü ve ilahiliğin kayıp ama yine de yinelenen bir izi olarak onları aradı. Bir keresinde "Hepimiz

Felsefe tarihi üzerine çalışmak, insan türünün medeniyetini ve kültürünü anlamaya hevesli herkes için belki de en büyüleyici uğraştır; çünkü belli bir çağın ya da bir ulusun kültürünü inşa etmeye yardımcı olan insan doğasının tüm farklı unsurları, o çağın ya da o ulusun felsefesinde şu ya da bu şekilde kendilerini yansıtırlar.

Felsefe tarihi iki farklı bakış açısından incelenebilir. İlk bakış açısı tarihçinin bakış açısıdır; ikincisi filozofunkidir. Her biri felsefe tarihi çalışmasına farklı yönelimlerle yaklaşır. Tarihçi, tüm zamanların düşünürlerinin büyük yapıtlarından, yaratımlarına adadıkları muazzam zihinsel enerji ve hayalgücünden, gayret ve bencillik gösterilerinden büyük bir coşku duyar, o kadar ki tarihçi üzerine çalıştığı tüm bu başarılardan en yüksek keyfi alandır. Filozof da elbette ki felsefe tarihini okuduğunda çok keyif alır ve tüm çağlar boyunca dehaların harikulâde gösterilerinden ilham almaktan kendini alamaz. Fakat felsefenin kendisine tarihçiyle tıpatıp aynı duygularla sunduğu manzaraya karşı tarihçiyle aynı yönelimi taşıyamaz. Çünkü filozof, tarihçiden tamamen farklı bir doğaya sahip duygularca rahatsız edilmeden eski ve modern zamanların düşüncelerinin tadını çıkaramaz durumdadır.

Filozof, tarihçi tarafından düşünce sistemlerine yöneltilen sorularla –bu düşünceler güzel mi, parlak mı, tarihsel olarak önemli mi ve benzerlerinden– tatmin olmaz. Onu ilgilendiren

* *College of the Pacific Publications in Philosophy I*, Stockton, Calif. 1932, pp. 45-62.

tek soru, “Bu sistemlerde mevcut olan hangi hakikattir?” sorusudur. Ve bunu sorduğu anda, felsefe tarihine baktığında cesareti kırılacaktır, çünkü hepinizin bildiği gibi, çeşitli sistemler arasında o kadar çok çelişki –farklı milletlere mensup farklı filozoflar tarafından farklı dönemlerde ileri sürülen farklı görüşler arasındaki bunca tartışma ve çekişme– vardır ki ilk başta insan zihninin diğer uğraşlarında, örneğin bilim veya teknikte olduğu gibi, felsefe tarihinde ilerleme gösteren sabit bir sistem gibi bir şeyin olduğuna inanmak oldukça imkânsız görünür.

Burada soracağımız soru şu: “Şimdiye kadar [felsefe tarihinde] var olan bu kaos gelecekte de devam edecek mi?” Filozoflar birbirleriyle çelişmeye, birbirlerinin fikirleriyle alay etmeye devam edecekler mi, yoksa sonunda bir tür evrensel uzlaşma, dünyada bir felsefi inanç birliği mi olacak?

Tüm büyük filozoflar, kendi sistemleriyle yeni bir düşünme çağının başladığına, sonunda nihai hakikati keşfettiklerine inanıyorlardı. Buna inanmasalardı, pek bir şey başaramazlardı. Bu durum, örneğin Descartes için, genellikle adlandırıldığı gibi, onu ‘modern felsefenin babası’ yapan yöntemi tanıttığı zaman; matematiksel yöntemi felsefeye sokmaya çalıştığında Spinoza için, hatta en büyük eserinin önsözünde bundan böyle felsefenin şimdiye kadar sadece bilimin çalıştığı kadar güvenli bir şekilde çalışmaya başlayabileceğini söylediğinde Kant için geçerliydi. Hepsi, kaosu sona erdirip, sonunda felsefi görüşlerin ve nihayetinde felsefenin değerinde bir artışa yol açacak tamamen yeni bir şeye başlamayı başardıklarına inanıyorlardı. Ancak tarihçi genellikle böyle bir inancı paylaşamaz; hatta bu görüş ona gülünç bile gelebilir.

Biz burada, “Felsefenin geleceği ne olacak?” sorusunu tamamen filozofun bakış açısından sormak istiyoruz. Bununla birlikte, soruyu yanıtlamak için tarihçinin yöntemini kullanmamız gerekecek, çünkü sonuçlarımız felsefenin geçmişine ve bugününe ilişkin bilgimizden türetilmediği sürece felsefenin geleceğinin ne olacağını söyleyemeyiz. Felsefi görüşlerin ta-